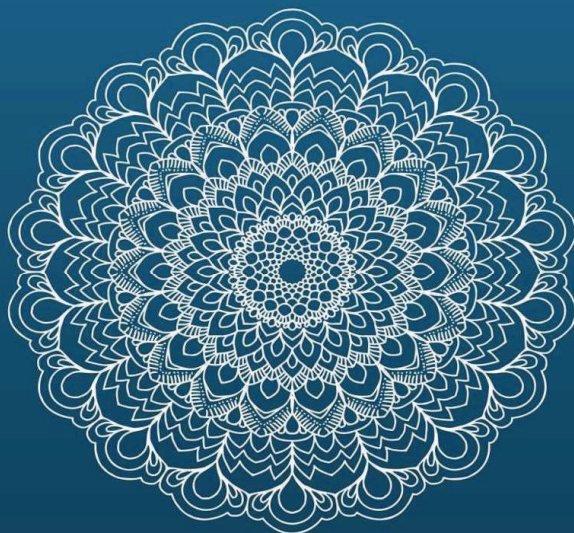

GAZDAG VILMOS

SZLÁV ELEMEEK
A KÁRPÁTALJAI BEREKSZÁSZI JÁRÁS
MAGYAR NYELVJÁRÁSAIBAN

**SZLÁV ELEMÉK
A KÁRPÁTALJAI BEREKSZÁSZI JÁRÁS
MAGYAR NYELVJÁRÁSAIBAN**

ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІМ. Ф. РАКОЦІ ІІ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР ІМ. АНТОНІЯ ГОДИНКИ

II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA
HODINKA ANTAL NYELVÉSZETI KUTATÓKÖZPONT

Gazdag Vilmos

**SZLÁV ELEMÉK A KÁRPÁTALJAI
BEREGSZÁSZI JÁRÁS MAGYAR
NYELVJÁRÁSAIBAN**

Monográfia

Termini Egyesület
Törökbálint, 2021

A monográfia alapját a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen 2018. május 11-én *Szláv elemek a kárpátaljai Beregszászi Járás magyar nyelvjárásaiban* címmel megvédett doktori értekezés képezi.

A kiadvány megjelenését
a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) támogatta

Borítóterv: Gazdag Vilmos

Lektorálták:

Dr. Palágyi Angela PhD
Eötvös Lorand Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar

Pállné Dr. Lakatos Ilona, PhD, ny. főiskolai tanár

Dr. Bárány Erzsébet, PhD,
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Dr. Márku Anita, PhD,
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

ISBN 978-615-80914-9-7

© A szerző
© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont

TARTALOM

ELŐSZÓ	9
BEVEZETÉS	11
A TÉMAKÖRHÖZ KAPCSOLÓDÓ ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEK	14
A kétnyelvűség meghatározása. Kétnyelvű egyének	14
A kölcsönzésről, illetve az idegen szó, kölcsönszó, jövevényszó kategóriák elkülönítésének problematikájáról	15
A kölcsönzés okairól	19
Az idegen szókhöz való viszony kérdése	21
BETEKINTÉS A MAGYARORSZÁGI SZLAVISZTIKA KUTATÁSTÖRTÉNETÉBE	26
A szláv–magyar nyelvi kapcsolatok korábbi kutatástörténetei	26
Mikorra tehető a magyar–szláv etnikai és nyelvi érintkezések kezdete	27
A szláv nyelvi hatás mértékének megítélése	28
A magyar–szláv rokonság kérdése	29
A szláv–magyar nyelvi kapcsolatok kutatásának kezdetei	30
A XIX. századi magyarországi szlavisztika	32
Franz Miklosich munkája és a körülötte kialakult tudományos diskurzus	33
A modern kori magyar szlavisztika	35
Asbóth Oszkár munkássága	35
Melich János szlavisztikai munkássága	37
Kniezsa István szlavisztikai tevékenysége	38
Hadrovics László szlavisztikai tevékenysége	42
Kiss Lajos szlavisztikai tevékenysége	44
Egyéb szlavisztikai vonatkozású tanulmányok	45
A KÁRPÁTALJAI MAGYAR LAKOSSÁG NYELVI HELYZETE	48
A kárpátaljai magyar nyelvjárások	48
Kétnyelvűség Kárpátalján	51
<i>A kárpátaljai magyarság kétnyelvűségének jellemzői</i>	51
<i>A kárpátaljai magyar–ukrán kétnyelvűség típusai</i>	55
A kárpátaljai magyar nyelvjárások szláv lexikai elemei	56
<i>A szaknyelvek szláv kölcsönszavai</i>	59
<i>A sajtónyelv és a szépirodalom szláv kölcsönszavai</i>	60
A VIZSGÁLATOKRÓL	62
Területi és demográfiai ismertetés	62
Az élőnyelvi vizsgálatok	65
A sajtónyelvi vizsgálatok	67
Szépirodalmi vizsgálatok	69
Az internetes kommunikáció vizsgálata	71
Résztevéő megfigyelések	73
Példamondat nélkül adatolt kölcsönszavak	74
Ellenőrző vizsgálatok	74

A SZÓTÁRI ADATBÁZIS SZÓCIKKEINEK A FELÉPÍTÉSÉRŐL	76
A SZÓTÁRI ADATBÁZIS.....	78
A KÖLCSÖNSZAVAK CSOPORTOSÍTÁSI LEHETŐSÉGEI	143
Kronológiai csoportosítás	143
Etimológiai osztályozás	143
Az átadó nyelvek szerinti osztályozás	145
Szófaji eloszlás	146
Fogalomkörüi kategorizáció.....	147
A kölcsönszó-típusok szerinti csoportosítás	149
A KÖLCSÖNSZAVAK ASSZIMILÁCIÓJA.....	151
Fonetikai változások.....	151
Alaktani asszimiláció	154
Jelentésváltozás: jelentésbővülés és jelentésszűkülés	155
A kölcsönszavak meghonosodási folyamata	157
ÖSSZEFOGLALÁS.....	158
IRODALOM	160
A MUNKA MEGÍRÁSA SORÁN HASZNÁLT SZÓTÁRAK	180
SZÉPIRODALMI FORRÁSOK	181
MELLÉKLETEK	182
1. Melléklet: A Facebook-on gyűjtött nyelvi adatok.....	182
2. Melléklet: Az egyes kölcsönszavak előfordulását, ismeretét és alakváltozatait ábrázoló térképlapok.....	197
3. Melléklet: Az adatolt kölcsönszavak fogalomkörüi kategóriái	222
4. Melléklet: Példamondat nélkül adatolt kölcsönszók.....	225

Ábrák jegyzéke

1. ábra: Az államnyelvi hatás megnyilvánulási formái	12
2. ábra: A kölcsönszavak használata és a nyelvi folyamatok összefüggései	24
3. ábra: Az adatolt szavak etimológiai eloszlása	144
4. ábra: A szláv eredetű kölcsönszók etimológiai megoszlása.....	145
5. ábra: Az adatolt kölcsönszavak átadó nyelvek szerinti eloszlása	146
6. ábra: Az adatolt kölcsönszavak szófaj szerinti eloszlása	147
7. ábra: A kölcsönszó-típusok alapján történő eloszlás	150
8. ábra: A kölcsönszavak meghonosodási folyamata.....	157

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat: Államnyelvi státusszal bíró nyelvek Kárpátalján (1867–2016).....	12
2. táblázat: A szociolingvisztikai és a nyelvművelői nézetek szembenállása	22
3. táblázat: Az érintett települések és a készített interjúk száma	67

Térképek jegyzéke

1. Térkép: A magyar nyelvjárástípusok.....	49
2. Térkép: A kárpátaljai magyar nyelvjárások három csoportja	50
3. Térkép: A kárpátaljai magyarság száma a 2001-es népszámlálás adatai alapján.....	62
4. Térkép: A kárpátaljai magyarság nyelvterülete, nyelvszigetei és jelentősebb szórványtelepülései	63
5. Térkép: A magyar lakosság aránya a Beregszászi járás településein.....	64
6. Térkép: A magyar nyelvjárási csoportok közigazgatási térképen való ábrázolása.....	65
7. Térkép: A Beregszászi járás települései	66

ELŐSZÓ

A szláv-magyar nyelvi kapcsolatok vizsgálata állandó munkát ad a magyar nyelvészeknek, mivel ezek a kapcsolatok nemcsak a múltban nyúlnak vissza egészen a honfoglalás körüli, esetleg előtti időkre, hanem a jelenkorban is zajlanak, s a jövőben is állandóan számolni kell velük.

A kapcsolatok jellege természetesen a történelmi körülményektől függően változik. A honfoglalás előtti esetleges kapcsolatokat a Kárpát-medencében történt tartós megtelepedés során a szubsztrátum jellegű szláv hatás váltotta fel, amelynek során az ország belsejében talált szláv népesség beolvasztása során honosodott meg a magyarban az a régi szláv jövevényszó- és tükörszó-réteg, amely már legrégebb nyelvemlékeinkben is megvan és az egész magyar nyelvterületen elterjedt. Jelentős szláv (horvát, szerb, szlovák) nyelvszigetek tudatos telepítés vagy menekültek befogadása révén később is kialakultak, ezek a nyelvi asszimiláció ellenére részben még ma is megvannak a jelenlegi Magyarország területén. Ugyanakkor letelepedése óta a magyarság a nyelvhatárain jelentős részben szláv nyelvű lakossággal érintkezett és élt együtt a Magyar Királyság állami keretei között. Hozzátehetjük még ehhez, hogy az államalapítás során az ország beépült az európai államok rendszerébe, s politikai, katonai, kereskedelmi, kulturális s nem utolsósorban vallási kapcsolatokat épített ki számos szláv nyelvű országgal, sőt volt egy periódus a II. világháború után, amikor az ország függő viszonyba került egy szláv nyelvű országtól és ez nyelvi következményekkel is járt. A nyelvhatárokon folyó állandó és intenzív nyelvi kapcsolatok ugyan többnyire helyi elterjedésű tájszavakat eredményeztek a magyarban, de a régiók közti érintkezések révén egyes eredetileg nyelvjárási szavak elterjedhettek az egész nyelvterületen is.

Az I. világháború után a szláv-magyar nyelvi kapcsolatoknak a nyelvhatár menti színtere a Magyarország határain túlra került, s a határokon túl élő magyarság nyelvváltozataira immár nemcsak a szláv nyelvjárások, hanem az új szomszéd államok - Csehszlovákia és a délszláv állam - nyelveinek standard változatai is kezdtek hatást gyakorolni. Az idő múltával Magyarország egyre inkább egynyelvű ország lett, a természetes asszimilációs folyamatokat itt a II. világháború után mesterséges beavatkozások (a németek kitelepítése és a csehszlovák-magyar lakosságcsere) is meggyorsították, míg a határokon túli magyarság nagy tömegei váltak két- vagy többnyelvűvé. A szláv-magyar nyelvi kapcsolatok kutatói közül korábban is többen származtak kétnyelvű közegből (Melich János, Kniezsa István, Baleczky Emil), de legalább ennyien tanult nyelvként sajátították el a szláv nyelveket (Hadrovics László, Kiss Lajos, Nyomárkay István), mostanra azonban elmondhatjuk, hogy nemcsak a nyelvi kapcsolatok színtere került a szomszédos országokba, hanem a kutatói utánpótlás is főleg innen kerül ki és a jövőben is ez várható, hiszen a magyarországi fiatalok közül alig akad olyan, aki otthonról hozott jó szláv nyelvtudással kerülne be az egyetemi képzésbe. Az anyaországi egyetemeknek e téren az a feladatuk

marad, hogy felkarolják a határon túli tehetséges fiatal kutatókat és beavassák őket a magyar szlavisztika felhalmozódott tudásanyagába.

Ilyesféle együttműködés eredménye ez a könyv is, amelyet az olvasó a kezében tart. Anyaga hosszasan érlelődött a beregszászi magyar főiskolán diplomázott Gazdag Vilmosnak az Eötvös Loránd Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskolájában Bárányné Komári Erzsébet és jómagam szakmai vezetésével készült és 2018-ban ragyogóan (*summa cum laude*) megvédett PhD disszertációjának munkálatai során, egyes részletei számos tanulmányban és konferenciaelőadásban kerültek már korábban is a szakmai közvélemény elé. A munka elvégzésére természetesen csak az adott nyelvi közegben élő és megfelelő magyar és szláv nyelvészeti ismeretekkel felvértezett kutató vállalkozhatott. A kutatás (és egyben a könyv) címe annyiban pontosítandó, hogy nem öleli fel a nyelvjárási szókincs összes szláv elemét (tehát ne keressük benne a *rák, mák, széna, szalma* típusú régi, az egész magyar nyelvterületen elterjedt szláv jövevényszavakat), hanem a mai nyelvjárási használatban újabb keletű, Kárpátalja bonyolult történetének a II. világháború utáni fejezetében az orosz és/vagy az ukrán nyelv hatására meghonosodott szavakat vizsgálja, ami természetesen érthető is, hiszen ez az a szókincsréteg, amely a kárpátaljai nyelvhasználatot jellegzetesen megkülönbözteti a többi magyar régiótól.

Zoltán András

Газдаг Вільмош

**Східнослов'янські лексичні елементи в угорських говірках
Берегівського району Закарпатської області.** Монографія.
Терекбалінт (Угорщина), 2021. – 228 с. (угорською мовою)

ISBN 978-615-80914-9-7

У виданні шляхом дослідження говірок угорської мови Берегівського району Закарпатської області та їх сфер вживання представлено лексичні елементи російської та української мов, укорінені в говірках внаслідок двомовності.

Наголошено на тому, що відповідно до ситуацій національних меншин, угорці для ведення щоденної комунікації, окрім рідної, використовують й інші мови. Найчастіше вони вживають українську або ж російську мови, елементи яких своєрідно вплинули на рідну – угорську мову, вплелися в її звукову систему, а окремі слова українського або ж російського походження увійшли в сферу комунікації угорською мовою так щільно, що вони вже незамітні для учасників мовлення.

Досліджено, що російські та українські запозичення наявні в усіх сферах функціонування угорської мови на Закарпатті. Виявлено, що кількість цих запозичень, незалежно від сфер їх вживання, налічується в кілька сотень. Проте, слід зазначити також, що вживання цих запозичень з погляду їх кількості у різних сферах використання можуть істотно відрізнятися.

Наукове видання

Газдаг Вільмош
Східнослов'янські лексичні елементи в угорських говірках
Берегівського району Закарпатської області

Автор: Газдаг Вільмош
Коректура та верстка: автор

Гарнітура Book Antiqua. Папір офсетний. Ум. друк. арк. 12,43.
Формат видання 70x100/16.

Jelen munka a kétnyelvűségi helyzet következtében meghonosodott orosz és ukrán lexikai elemekkel, azok különböző nyelvhasználati színtereken való előfordulásával és csoportosítási lehetőségeivel kíván foglalkozni a kárpátaljai Beregszászi járás magyar nyelvjárásainak és nyelvhasználati színtereinek ezirányú vizsgálata révén.

A munka törzsanyagát egy olyan értelmező-etimológiai szótár adja, mely az egyes kölcsönszavak előfordulását és használatát több nyelvhasználati szintérről gyűjtött példamondatokkal támasztja alá.

Ezen túl nagy vonalakban megpróbálja bemutatni a magyarországi szlavisztika alakulását, valamint a kárpátaljai magyar nyelvjárások keleti szláv kölcsönszavainak kutatástörténetét, kitérve a kérdéskörrel kapcsolatos általános kérdések tisztázására is.

ISBN 978-615-80914-9-7

9 786158 091497